

Markku Helin

Eduskunnan lakivaliokunnalle

Lakivaliokunta on pyytänyt minulta lausuntoa hallituksen esityksestä eduskunnalle eräiksi avioliittolain muutoksen edellyttämiksi lainmuutoksiksi (**HE 65/2015 vp**). Sen vuoksi saan kunnioittavasti esittää seuraavan.

Hallituksen esitys liittyy kansalaisaloitteeseen (KAA 3/2013 vp), jonka perusteella eduskunta hyväksyi niin sanotun sukupuolineutraalin avioliittolain (Laki avioliittolain muuttamisesta; 156/2015). Hallituksen esityksen tavoitteena on toteuttaa edellä mainitusta lainmuutoksesta johtuvat välttämättömät seurannaismuutokset. Sosiaali- ja terveydenhuollon alaan kuuluvat lakimuutokset valmistellaan kuitenkin myöhemmin.

Hallitus esittää muutoksia kuuteen eri lakiin. Seuraavassa kommentoin niitä lakiehdotuksia, joiden osalta minulla on huomautettavaa.

Laki rekisteröidystä parisuhteesta (lakiehdotus 2)

Hallitus ehdottaa, että rekisteröity parisuhde 1.3.2017 alkaen suljetaan niin, että uusia rekisteröintejä ei sen jälkeen voida toimittaa (mahdollisia siirtymävaiheen tapauksia lukuun ottamatta). Pidän tätä ratkaisua ymmärrettävänä. Ei näytä tarpeelliselta pitää yllä kahta erinimistä instituutiota, joiden oikeusvaikutukset ovat samat. Sulkeminen edellyttää sitä, että monet parisuhdelain säännökset hallituksen ehdottamalla tavalla kumotaan. Minulla ei ole tältä osin huomauttamista. Puhtaasti lakitekniseltä kannalta en tosin ymmärrä sitä, miksi lain 6 § ehdotetaan kumottavaksi ja sitten säädettäväksi uudestaan voimaan lain voimaantulosäännöksessä. Lisäksi näen selvennettävää siirtymäsääntelyssä.

Lain voimaantulo- ja siirtymäsäännöksen 2 momentissa esiintyy käsite ”tämän lain voimaan tullessa vireillä oleva parisuhteen rekisteröinti”. Jää hiukan hämäräksi, mitä sillä

tarkoitetaan. Parisuhteen rekisteröinti on nopea toimitus, joten ei vaikuta uskottavalta, että tarvittaisiin siirtymäsäännös tilanteeseen, jossa toimitus on kesken, kun koittaa keskiyö ja maaliskuun 1. päivä 2017.

Säännöksellä on mahdollisesti tarkoitettu tilanteita, joissa rekisteröinnin esteiden tutkinta on kesken 1.3.2017 tai jossa esteiden tutkinta on suoritettu, mutta parisuhdetta ei ole rekisteröity tuohon ajankohtaan mennessä. Tällöin siis sovellettaisiin ”tämän lain voimaantullessa voimassa olleita säännöksiä”, mikä tarkoittaa, että parisuhteen rekisteröinti voidaan sukupuolineutraalin avioliittolain voimaantulosta huolimatta yhä toimittaa. Kun otetaan huomioon, että todistus rekisteröinnin esteiden tutkimisesta on voimassa neljä kuukautta, päädytään siihen, että parisuhteen rekisteröintejä voidaan toimittaa vielä kesällä 2017. En näe tälle estettä, vaikka rekisteröintien suosio 1.3.2017 jälkeen jäänee vähäiseksi. Siirtymäsäännös tulisi kuitenkin kirjoittaa selkeämmin.

Avioliittolaki (lakiehdotus 1)

Hallitus esittää avioliittolakiin vain yhtä säännösmuutosta. Ehdotetun 1 a §:n mukaan Suomessa rekisteröity parisuhde voidaan *muuttaa avioliitoksi* siten, että parisuhteen osapuolet yhdessä ilmoittavat muuttamisesta maistraatille. Vihkiminen ei siten vastaisuudessa ole enää ainoa tapa, jolla avioliitto saadaan aikaan.

Pidän perusteltuna sitä, että rekisteröidyt parisuhteet eivät automaattisesti muutu avioliitoiksi ja että rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voivat itse päättää, haluavatko he olla avioliitossa vai rekisteröidyssä parisuhteessa. Syyt jälkimmäisen vaihtoehdon valinnalle voivat tosin melko nopeastikin kadota, kun avioliittoinstituutioon liittyvät merkitykset ja mielikuvat muuttuvat sukupuolineutraalin sääntelyn myötä. Mutta on hyvä, että parit voivat tämän itse osaltaan arvioida. Sitä vastoin näen vakavan ongelman siinä, miten lakiehdotuksessa kohdellaan *ulkomailla* rekisteröityjä parisuhteita.

Mahdollisuus muuttaa parisuhde avioliitoksi koskee hallituksen esityksen mukaan vain Suomessa rekisteröityjä parisuhteita. Jos ulkomailla, esimerkiksi Ruotsissa tai Saksassa rekisteröity parisuhde halutaan muuttaa avioliitoksi, parisuhdepuolisoiden tulee ensiksi hankkia ero – tällöin sovelletaan avioerolainsäädäntöä – ja sen jälkeen pyytää avioliiton esteiden tutkintaa, minkä jälkeen heidät voidaan vihkiä avioliittoon. Tämä on monimutkaista, vie aikaa ja saattaa johtaa oikeudenmenetyksiin, koska avioliitto vastoin osapuolten todellista elämäntilannetta lasketaan tällöin alkaneeksi vasta vihkimispäivästä.

Hallitus perustelee ehdotusta sillä, että parisuhteen ”rekisteröinnin edellytykset eivät ulkomailla kaikilta osin vastaa avioliiton esteiden tutkintaa Suomessa”. Tämä pitää paikkansa, mutta tästä seuraa ainoastaan se, että avioliiton esteet pitää näissä tapauksissa tutkia ja avioliitto sen jälkeen solmia vihkimällä. Tätä pitemmälle menevä parisuhteiden

erilainen kohtelu sillä perusteella, missä valtiossa parisuhde on rekisteröity, ei ole perusteltua eikä sille tulisi kansainvälistyvässä maailmassa olla sijaa.

Hallitus mainitsee toisena perusteena ehdotukselleen, että ”Suomessa avioliitoksi muutettua, ulkomailla rekisteröityä parisuhdetta ei välttämättä tunnustettaisi ulkomailla avioliitoksi, mikä voisi johtaa suhteen oikeusvaikutusten kannalta epäselviin tilanteisiin”. Tätä perustelua minun on hyvin vaikea ymmärtää. Kaikki Suomessa solmittavat samaa sukupuolta olevien avioliitot tulevat olemaan ontuvia siinä merkityksessä, että niitä ei useimmissa vieraissa maissa ainakaan toistaiseksi tunnusteta. Se, että avioliiton taustalla on rekisteröity parisuhde, ei vaikuta asiaan. Jos osapuolet pakotetaan eroamaan rekisteröidystä parisuhteesta ennen kuin he voivat solmia keskenään avioliiton, voi käydä niin, että vieras valtio, jossa rekisteröinti on toimitettu, tunnustaa eron, mutta ei tunnusta avioliittoa. Tällöin heidän suhteensa ei saa rekisteröinnin toimitaneessa valtiossa mitään suojaa. Tämän ja muiden oikeudenmenetysten välttämiseksi tulisi näissäkin tapauksissa etsiä ratkaisu, joka ei edellytä eroamista rekisteröidystä parisuhteesta.

Todettakoon vielä, että ehdottamani muutos ei voi johtaa siihen, että ulkomailla asuvat rekisteröidyt parit kiiruhtaisivat avioitumaan Suomessa vastoin kotimaansa lakia. Jos puolisoilla ei ole AL 108.2 §:ssä tarkoitettua liittymää Suomeen, avioliiton solmiminen Suomessa edellyttää sitä, että se on sallittua paitsi Suomen myös asiassa relevantin vieraan valtion lain mukaan. Jos kyseisen vieraan valtion laki ei anna samaa sukupuolta oleville mahdollisuutta solmia avioliittoa, sen solmiminen ei ole mahdollista täälläkään.

Asia voidaan yksinkertaisesti toteuttaa *muuttamalla avioliittolain 6 § kuulumaan seuraavasti*:

Kukaan ei saa mennä avioliittoon, jos hänen aikaisempi avioliittonsa on vielä voimassa. Avioliittoon ei myöskään saa mennä se, jonka rekisteröity parisuhde on voimassa. Tämän estämättä rekisteröidyn parisuhteen osapuolet voivat mennä avioliittoon keskenään, jolloin rekisteröity parisuhde jatkuu avioliittona.

Ehdottamani lisäys parantaisi sääntelyn johdonmukaisuutta muutoinkin. On näet hiukan epäjohdonmukaista, että rekisteröity pari voi ehdotetun 1 a §:n mukaan muuttaa suhteensa avioliitoksi, mutta rekisteröity parisuhde on avioliittolain 6 §:n mukaan avioliiton este. Ristiriita voidaan toki ratkaista niin sanotun *lex posterior* –säännön avulla (myöhempi laki syrjäyttää aikaisemman), mutta ei voida pitää hyvänä, että avioliittolain kaltainen perusluonteinen laki sisältää sen ymmärrettävyyttä heikentäviä ristiriitoja.

Ehdottamani lisäys tarkoittaa myös sitä, että Suomessa rekisteröidyn parisuhteen osapuolet saisivat niin halutessaan mahdollisuuden muuttaa suhteensa avioliitoksi myös avioliittoon vihkimisen kautta. Tämä sääntely, joka vastaa Ruotsin sääntelyä, olisi mielestäni parannus lakiehdotukseen, joka näyttää kieltävän vihkimisen. Jos osapuolet haluavat, että

avioliittoon mennään parisuhteen muuttamista juhlavammin tavoin vihkimisen kautta, en näe syitä, miksi se tulisi heiltä estää.

Ehdotettuun avioliittolain muutokseen ei sisälly lainkaan *siirtymäsääntelyä*. Tämä tarkoittaa sitä, että avioliiton esteiden tutkintaa ei voida samaa sukupuolta olevien kihlakumppanien osalta suorittaa ennen maaliskuun alkua 2017. On oletettavaa, että useat parit odottavat lain voimaantuloa ja haluaisivat solmia avioliiton mahdollisimman pian tämän jälkeen. Avioliiton esteiden tutkinnan ruuhkautuminen voitaisiin haluttaessa estää siirtymäsäännöksellä, joka antaisi viranomaisille mahdollisuuden suorittaa avioliiton esteiden tutkinta esimerkiksi 1.2.2017 alkaen. Vihkiminen tällaisen esteiden tutkinnan perusteella voitaisiin luonnollisesti suorittaa vasta sen jälkeen, kun avioliittolain muutos (156/2015) on tullut voimaan.

Laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta (lakiehdotus 4)

Lakia ehdotetaan muutettavaksi siten, että aviopuolison suostumusta ei enää tarvittaisi siihen, että toinen puoliso muuttaa sukupuolensa. Tätä perustellaan sillä, että liiton oikeudellinen muoto ei toimenpiteen seurauksena muutu. Perustelu on sangen tekninen ja kapea-alainen. Avioliiton sisältö voi muuttua radikaalisti, jos toinen puoliso vaihtaa sukupuolensa. Avioliittolaista ilmenevään avioliiton toiminnalliseen ihanteeseen kuuluu paitsi puolisoitten suhteellinen itsenäisyys erityisesti ansiotyön ja yhteiskunnallisen toiminnan osalta (AL 2.2 §), myös solidaarisuus ja yhteisvastuu sekä ajatus, että tärkeistä asioista on päätettävä yhdessä (AL 2.1 §; 38,39 ja 46 §). Ehdotus johtaisi siihen, että olohuoneessa olevan television myymiseen tarvitaan puolison suostumus, mutta sukupuolensa voi vaihtaa vapaasti.

Vastaisi paremmin avioliittolain arvopohjaa ja henkeä, että sukupuolen muuttamiseen tarvittaisiin aviopuolison suostumus, kuten tähänkin asti on tarvittu. Hallituksen ehdottama lakimuutos menee ohi hallituksen esityksen tavoitteiden, sillä kysymys ei ole sukupuolineutraalin avioliiton toteuttamisen edellyttäjästä välttämättömästä muutoksesta.

On syytä korostaa, että suostumusvaatimuksen säilyttäminen ei merkitse sitä, että sukupuolen muuttaminen estyisi. Se tarkoittaa vain sitä, että puoliso joutuu muuttaakseen sukupuolensa hakemaan avioeron, jos hän ei asiasta neuvoteltuaan saa puolisonsa mieltä muuttumaan. Hallituksen esityksessä ehdotettu merkitsee toimintavelvoitteen kääntämistä toisin päin; se, joka ei voi hyväksyä sitä, että hänen puolisonsa sukupuoli muuttuu, joutuu hakemaan avioeron. Asian merkitys on symbolinen ja periaatteellinen. Jos sukupuolen muuttaminen ei vaadi sitä, että puolisoit päättävät asiasta yhdessä, mitä jää enää jäljelle solidaarisuusvaatimuksesta, jonka on katsottu erottavan perhesuhteet liikesuhteista ym. toisilleen vieraiden henkilöiden suhteista?

Uskonnonvapauslaki (lakiehdotus 5)

Hallitus ehdottaa, että poistetaan huoltajana olevan äidin oikeus päättää yksin lapsen liittymisestä uskonnolliseen yhdyskuntaan huoltajien välisessä erimielisyystilanteessa. Tältäkin osin on todettava, että kysymyksessä ei ole avioliittolain muutoksesta johtuva välttämätön muutos. Sen jälkeen, kun rekisteröidyssä parisuhteessa annettiin mahdollisuus perheensisäiseen adoptioon, lapsella on voinut olla kaksi äitiä. Sukupuolineutraali avioliittolaki ei tuo tähän muutosta; tosin näiden tilanteiden määrä voi pitemmän ajan kuluessa hiukan lisääntyä, kun myös vieraan lapsen adoptio tulee mahdolliseksi samaa sukupuolta olevien pareille. Nykyinen laki ei myöskään ole erityisen tulkinnanvarainen, sillä voidaan pitää selvänä, että äidin oikeus ”yksin päättää” koskee ainoastaan tilanteita, joissa lapsella on vain yksi huoltajana toimiva äiti. Muutoin palataan pääsääntöön eli huoltajien yhteistoiminnan periaatteeseen.

Sukupuolineutraali avioliittolaki ei siten edellytä tätä muutosta, vaan muutoksen tarpeellisuus voidaan harkita vapaasti pohtimalla sitä, halutaanko, että lapsen uskonnollinen asema jää nykyistä hieman useammin avoimeksi.

Helsingissä 24 päivänä marraskuuta 2015

Markku Helin

perhe- ja perintöoikeuden professori (emeritus)